

## SVETI ĆIRIL I METODIJE – NOVI PRISTUP EVANGELIZACIJI

Leonard TANDARIĆ

Ove će se godine u više navrata u našoj zemlji i u drugim slavenskim zemljama slaviti uspomena svete braće Ćirila i Metodija zbog 1100. obljetnice smrti sv. Metodija, s naglaskom na jednom ili drugom vidu djelatnosti svete braće. Spomen na svetu braću slaviti će se i u neslavenskim zemljama, npr. u Njemačkoj; naime franjački su ih biskupi dali uhvatiti i staviti u tamnicu. Mi ćemo se zadržati na onom što možemo smatrati bitnim u pothvatu svete braće – na evangelizacijskom djelu među Slavenima u Moravskoj. Kao što to biva redovito u životu, ono što je svakidašnje, i često bitno za nečiji život, izmiče oku životopisca. Zapažaju se izuzetni trenuci i ostaju zapisani za budućnost, a ono svakidašnje, od čega se sastoji život i nečije djelovanje, ostaje nezapaženo, pa onda i nezabilježeno. Tako i u izvorima u kojima je sadržan život svete braće istom iz onoga što je zabilježeno kao izuzetno, možemo prepoznati ono što je bilo svakidašnje i redovito, pa i bitno za njihov život.

Prije negoli prijeđemo na samu zadanu temu, evo nekoliko općih podataka o svetoj braći. Konstantin, monaškim imenom – kojim ga danas redovito zovemo – Ćiril, rođen je 826/7. u Solunu. Stariji brat Metodije rođen je 820. Konstantin, nazvan također Filozof zbog svoje umnosti i učenosti, bio je profesor filozofije na Visokoj dvorskoj školi u Carigradu, a neko vrijeme i patrijarhin tajnik. Stariji brat Metodije bio je deset godina carski namjesnik i upravitelj u jednoj slavenskoj pokrajini u Makedoniji. Taj je položaj napustio i povukao se u samostan na maloazijskom Olimpu, gdje je bio iguman. Na poziv kneza Rastislava, poslani od cara Mihajla III, pošli su u Moravsku. Tu su misionarski djelovali od 863. do 869. Tada su pošli u Rim, gdje je papa Hadrijan II. odobrio slavensko bogoslužje i naučavanje svete braće prema knjigama koje su sa sobom donijeli. Metodije i neki učenici bili su zaređeni za svećenike, neki pak za đakone. Konstantin, i inače boležljiv, u Rimu se razbolio i povukao u samostan, postao monah i uzeo ime Ćiril. Umro je nakon pedeset dana. Na samrti oprašta se Ćiril od Metodija: „Evo, brate, zajednički smo istu brazdu orali. Završivši svoj dan, ja na njivi padam. Ti silno voliš goru (samostan), ali zbog gore ne napuštaj učenje svoje” (ŽM VII). Za Metodijeva boravka u Rimu stiže poslanstvo panonskoga kneza Kocelja s molbom da Metodija pošalje k njemu u Panoniju. Kocelj ga ponovno šalje u Rim, gdje je 870. posvećen za biskupa na stolici sv. Andronika u Sirmijumu (time je obnovljena prastara biskupija

u Srijemu). Metodije međutim nije imao mnogo sreće. Najprije su ga njemački biskupi uhvatili i bacili u tamnicu dvije i pol godine. Oslobođen je 873. kad je papa Ivan VIII. suspendirao njemačke biskupe. Godine 880. Metodije je opet u Rimu, gdje mu papa ponovno odobrava slavensko bogoslužje i naučavanje. 881/ili 882. Metodije s nekoliko učenika posjećuje Carigrad. Tu je lijepo primljen. U Carigradu ostavlja jednog svećenika i jednog đakona sa slavenskim knjigama. Metodije se vraća u Moravsku. Preostaju mu još samo tri godine za naučavanje i za prijevod Svetog pisma. Umire 885.

Prijedimo odmah na evangelizacijsko djelo svete braće. Godine 862. stiže u Carigrad poslanstvo moravskoga kneza Rastislava caru Mihajlu III: „Naš se narod odrekao poganstva i prihvatio kršćansku vjeru. Ali nemamo takva učitelja koji bi nam našim jezikom rasvijetlio pravu kršćansku vjeru da bi to i druge strane vidjele i povukle se za nama. Pošalji nam dakle, gospodaru, takva biskupa i učitelja, jer od vas na sve strane uvijek dobar zakon izlazi” (ŽK XIV).

Bizant je svjestan pogodnosti političkog trenutka da srednjoevropske slavenske narode privuče k sebi. Car Mihajlo zna da u Moravsku ne može poslati biskupa, jer Moravska ne pripada carigradskom patrijarhi. Može mu samo poslati učitelje koji će naviještati kršćansku vjeru. Za ovu će misiju poslati svoje ponajbolje ljude, već iskusne u misionarskom poslu, Konstantina Filozofa i Metodija. Osim toga car ih smatra prikladnima za misiju među Slavenima budući da su Solunjani, a Solunjani, kaže car Mihajlo, dobro slavenski govore (ŽM V). Za Konstantina-Ćirila to ipak nije dovoljno, jer „tko može riječ pisati na vodu i steći sebi ime heretika”? Slaveni nemaju pisma, a ni grčko ni latinsko pismo nije prikladno za pisanje slavenskog jezika. Ćirilov životopisac izvještava: „Filozof se po starom običaju pošao moliti s drugim istomišljenicima. Ubrzo mu se javio Bog koji uslišava molitve svojih slugu. I tako je sastavio pismo i počeo pisati riječi Evandjelja: U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Bog bijaše Riječ.” (To je početak Evandelistara u obredu Istočne Crkve na Uskrs.) Gledano s filološke strane, revolucionarno je bilo ukrotiti „barbarski” slavenski jezik i pretvoriti ga u kultivirani književni jezik. *Gledano s evangelizacijske strane bilo je neočekivano i sasvim neshvatljivo u tadašnjem kulturnom svijetu prevesti svete biblijske knjige na slavenski jezik.* Njegov će životopisac u tom vidjeti „*dar veći i časniji od svakoga zlata i srebra i dragoga kamenja i bogatstva prolaznoga*” (ŽK XIV). A kad je Konstantin započeo svoje evangelizacijsko djelo, „*otvorile su se uši gluhih da su slušali riječi Svetoga pisma i jezik mucavaca postao je razumljiv. Bog se nad tim radovao, a davao je ostao posramljen*” (ŽK XV).

Sigurno je da sveta braća nisu naišla u Moravskoj na potpuno neobrađeno tlo. U Moravskoj su prije njih evangelizirali irsko-škotski misionari u VIII. st., a karolinški (bavarski) na početku IX. st. Pretpostavlja se da su ovi misionari osim bogoslužja na latinskom jeziku propovijedali nekako na narodnom jeziku i da su nastojali na narodnom jeziku zabilježiti osnovne kršćanske molitve i obrasce. Poznati su npr. kod Slovenaca slični obrasci, tzv. Frajzinski listovi. Misionari su u svoje knjige unosili i glose na narodnom jeziku (sjetimo se glosa u zagrebačkoj Radonovoj Bibliji, koja se čuva u Beču). Irsko-škotska metoda išla je također za tim da odgoji i domaći kler koji će nastaviti njihovo započeto djelo. Sve je to moglo imati nekoga

korijena i u drugoj polovici IX. st. u ćirilometodsko vrijeme. Da su potrebe bile ozbiljne, svjedoći nam *poslanstvo Rastislavovo i molba da se pošalju učitelji koji će na slavenskom jeziku propovijedati i naučavati*.

Kad je riječ o misionarima, mi obično pomišljamo na svećenike, i redovito, ili pak u najvećem broju slučajeva, tako to i jest. Kad je riječ o sv. Ćirilu i Metodiju, malo smo u nedoumici. Iz izvora je poznato da je Metodije zaređen za svećenika istom za prvog posjeta Rimu 869. Znači da u Moravskoj kao misionar i evangelizator još nije bio svećenik. Kad je pak riječ o Ćirilu, izvori ne govore ništa određeno. Na jednom se mjestu govori (ŽK IV) da bi bilo najprikladnije zaređiti ga za svećenika zbog njegove pobožnosti i dati mu službu patrijarhina bibliotekara (zapravo patrijarhina tajnika). Bibliotekar je redovito bio đakon, a Ćiril u to vrijeme nije imao kanonskih godina. Pri njegovoj smrti samo se spominje njegovo monaštvo. Izvori ga nazivaju samo učiteljem, dok Metodija nazivaju nadbiskupom i učiteljem. I ikonografija Ćirila prikazuje samo kao monaha, a Metodija kao nadbiskupa. Mnogi su ipak skloni vjerovati da je Ćiril ipak bio svećenik.

Kako je u pojedinostima izgledalo učiteljevanje svete braće, nije nam poznato. To ne znamo jer nam o pojedinostima izvori ne govore. Moglo je biti s velikom vjerojatnošću onakvo kako je to zabilježeno u životopisu sv. Klementa Ohridskog, učenika svete braće. Njegov učiteljski rad ima dva stupnja. U prvom stupnju uči se pisanje i čitanje, a zatim osnove kršćanskog nauka. Drugi je stupanj naobrazba onih koji su se spremali za svete redove. Ako to primijenimo na djelatnost sv. Ćirila, onda možemo zaključiti da je ta naobrazba bila vrlo brza, ali i temeljita. Za četrdeset mjeseci učiteljevanja on je tako pripremio odabrane učenike da su mogli u Rimu biti zaređeni jedni za svećenike, a drugi za đakone.

Zanima nas što je obuhvaćalo naučavanje svete braće. Njihovi životopisi ističu uklanjanje poganskih običaja koji su se zadržali nakon prijašnjih misionarskih pohoda, pa zatim borbu protiv različitih vrsta praznovjerja, napose pak protiv nedopuštenih ženidaba. Glavno je pak sredstvo evangeliziranja svete braće propovijedanje Riječi Božje na narodnom jeziku. Iako je u djelovanju svete braće teško razdvojiti jedan element od drugoga, budući da se jedno s drugim međusobno prožima, *mislim da treba pojedinačno upozoriti na dva elementa: naviještanje Riječi Božje i liturgija*.

Već smo prije istakli činjenicu da je sv. Ćiril odmah po pozivu u Moravsku preveo izabrane dijelove Evandjelja potrebne za bogoslužje. Taj je prijevod namijenjen liturgijskom čitanju i pjevanju. Budući da je namijenjen običnom puku, taj prijevod želi na neki način odmah biti i egzegeza. Možemo spomenuti poznata mjesta u takvu prijevodu, npr. Mt 16, 18: Ti jesi Petr, i na sem Petrě s' žiždj (Ti si Petar i na tom Petru sagradit ću Crkvu svoju.); ili pak Mt 4, 19: Podite za mnom i učinit ću vas lovcima ljudi (ne: ribarima ljudi). Takav je prijevod sačuvan npr. u tzv. Assemanijevom evanđelistaru i u nekim drugim mlađim (XI. st.) tekstovima. U Moravskoj je taj prijevod dopunjen, pa je tako nastao potpuni prijevod Evandjelja, tzv. Četveroevanđelja, tj. prijevod tekstova svih četiriju evanđelista. Prevedena su i Djela apostolska s poslanicama. K tome je došao i prijevod psaltira, i na koncu prijevod cijelog Svetog pisma. Kakvo je pak bilo poznavanje Svetog pisma, pokazuju

nam tekstovi koje su napisali prvi neposredni učenici svete braće, a to su životopisi svete braće, tzv. žitja, najstarija izvorna slavenska književna djela. Ta su žitja prepuna ponajprije potpunih biblijskih citata, pa onda spominjanja biblijskih osoba ili aluzija na zgođe zapisane u Svetom pismu.

Drugi element koji izvori osobito ističu jest poznavanje liturgije. Odmah na početku djelatnosti u Moravskoj, Ćiril je preveo sav „crkovnij čin“, a učenike je naučio „utnici i časovom i večernici i pavecernici i tajnej službe“ (ŽK XV). O Metodiju kaže isto tako njegov životopisac da je preveo „psaltir i evanđelistar s apostolom i odabranim crkvenim službama“ (ŽM XV). Kako je uvjerljivo moralo biti slavensko bogoslužje, pokazuje i odobrenje toga bogoslužja sa strane Svete Stolice. Papa i kardinali s drugim Rimljanima sigurno nisu razumjeli riječi slavenskoga bogoslužja, a ipak su ga spremno odobrili i preporučili.

Pod izabranim crkvenim službama imamo razumjeti tekstove namijenjene za recitiranje oficija i za služenje liturgije u strogom smislu (tj. tajnoj službi, misi).

Ne znamo kakva je zapravo bila liturgija koju su sveta braća donijela u Rim. U početku djelovanja ta je služba bila istočna, bizantska, jer su je sveta braća priredila već u Carigradu, i takvu donijela u Moravsku. U Moravskoj su sveta braća naišla na zapadnu, latinsku liturgiju, na rimski obred i sigurno su se već tada prilagođavala prilikama u kojima su se našla, a svakako su upoznala rimski obred u Rimu. Najstariji sačuvani slavenski spomenici govore i o rimskoj i o bizantskoj liturgiji (rimskoj liturgiji pripadaju Kijevski listići, a istočnoj Praški listići). A prijelazna liturgija tzv. liturgija sv. Petra, o kojoj se neko vrijeme govorilo kao o liturgiji koju su sveta braća uvela u Moravskoj, prema posljednjim istraživanjima nije uvjerljivo prihvaćena. Uostalom, ako je riječ o liturgiji u srednjem vijeku, nije toliko važan oblik liturgije koliko jezik. U ćirilometodsko vrijeme ni na zapadu nije liturgija ujednačena, a povezuje ju latinski jezik. *I protivnici svete braće u Moravskoj i u raspravi u Veneciji, tzv. trojezičnici ili pilatovci*, ljudi koji smatraju da se *samo tri jezika smiju upotrebljavati u liturgiji, hebrejski, grčki i latinski*, kojima je Pilat napisao natpis na Isusovu križu, ne osporavaju svetoj braći obred, nego jezik. *A jezik je također ono po čemu se prepoznaje narod.*

U liturgijsko područje svete braće pripada i euhologij (obrednik) u kojem su se nalazile molitve, obrasci za blagoslovinu i za sakramente. Priručnik koji bi sadržavao nešto takvo nije nam sačuvan iz ruku same svete braće, kao uostalom i u drugim slučajevima. Poznat je nešto mlađi prijepis koji se čuva u samostanu sv. Katarine na Sinaju, pa se stoga i zove Sinajski euhologij. U njemu je samo za polovinu tekstova pronađen srodni grčki predložak, a za ostalo se s velikom sigurnošću može pretpostaviti da je ćirilometodskog podrijetla, odnosno da su izvorni slavenski tekstovi.

U Životu Metodija navodi se da je Metodije preveo i *Otačkaskije knjigi* (Otačke knjige). Pretpostavlja se da je to izbor *otačkih homilija* koje su također mogle biti uključene u liturgijsko čitanje. Dijelovi takvih tekstova nalaze se u tzv. Kločevu glagoljašu, glagoljskom zborniku iz XI. st. Za jednu anonimnu homiliju u Kločevu glagoljašu pretpostavlja se da pripada sv. Metodiju. Ova homilija dobro odgovara moravskim prilikama (govori o nedopuštenim ženidbama, a to je Metodije spočitavao moravskom plemstvu, usp. ŽM XI).

Uz dva elementa koja smo spomenuli, briga za propovijedanje Božje riječi i za pouku u poznavanju Svetoga pisma, pa zatim briga za bogoslužje i za poznavanje obreda (u prvom redu časoslova, koji nam spominju Život Konstantinov i Život Metodijev), izvori naglašeno govore o učenicima svete braće. Brigu za svećenički podmladak i u Moravskoj i u Panoniji moramo smatrati novinom u evangelizacijskom djelovanju svete braće. Taj je podmladak bio dobro obrazovan, ali također i dobro odgojen. Kad su učenici svete braće bili protjerani iz Moravske, ostali su i u teškim prilikama vjerni svojem prvom pozivu i nastavili djelo svojih učitelja. A u njihovim književnim djelima prepoznamo visinu njihova biblijskog i teološkog obrazovanja.

Sveta braća nisu ostajala samo na isključivo religioznom djelovanju. Bilo im je također stalo do pravnog poretka u zemljama u kojima su se našla. Već u prvom razdoblju njihova djelovanja u Moravskoj, tj. prije putovanja u Rim, Ćiril je *preveo kratku zbirku kanona (Ekloge)*, tzv. *Zakon sudnij ljudem, građanski i crkveni zakonik, prilagođen moravskim prilikama*. Taj je zakonik išao za sređivanjem građanskih odnosa u moravskoj državi, ali je također namijenjen budućem sređivanju crkvene pokrajine koja se ima oblikovati. *U posljednjem pak razdoblju Metodijeva života Metodije je preveo Nomokanon*, tj. *zakonik za građansko i crkveno područje*, u kojem je ispušteno ono što je već preveo sv. Ćiril. *Oba ova pravna spomenika prvi su ovakvi slavenski spomenici*. Oni su se doista u Moravskoj i upotrebljavali pa je stoga njihova vrijednost od velikog značenja. *Oni nam ujedno pokazuju kako su sveta braća već na početku svojega djelovanja računala na stvaranje i oblikovanje nove crkvene pokrajine*. Kad je papa Hadrijan osnovao panonsko-moravsku nadbiskupiju, pravno je obnovio starodrevnu nadbiskupiju srijemsku s katedrom sv. Andronika. Budući da je riječ o pravnom uspostavljanju srijemske nadbiskupije i postavljanju novog nadbiskupa Metodija, treba istaknuti da je bijes njemačkih biskupa bio takav da su nadbiskupa Metodija uhvatili i bacili u tamnicu u kojoj je ostao tri godine. Razlog ovaj put nije bio ni slavenski jezik ni novo bogoslužje, nego nova nadbiskupija koja izravno pripada prijestolju sv. Petra, a ne jurisdikciji salzburškog nadbiskupa. Metodije je oslobođen tek kad je papa Ivan VIII. njemačke biskupe kaznio suspenzijom (873).

Naviještanje Riječi Božje na domaćem jeziku, briga za bogoslužje, nastojanje oko odgoja mlađeg svećeničkog naraštaja, pa konačno i briga za sređivanjem pravnih odnosa — sve nam to pokazuje kako su sveta braća cjelovito shvaćala i ostvarivala svoje evangelizacijsko poslanje među Slavenima u Moravskoj i Panoniji.

Kakav je uspjeh imalo djelovanje svete braće? Sveta braća su pomogla da se u već uspostavljenom zapadnom svijetu, ili *pak u koliko-toliko jasnoj podjeli Evrope na Istok i Zapad, na povijesnoj pozornici ravnopravno uspostavi i novi narod — Slaveni*. Kad govorimo o Slavenima kao o novom narodu, onda to nije naše današnje domišljanje i definiranje nečega o čem Slaveni IX. st. nisu imali pojma. *Otkad su Slaveni progovorili pred Bogom svoju Riječ u liturgiji*, počeli su se osjećati kao *novi narod, narod kao i drugi*. Svjedoče o takvom poimanju prvi slavenski književni spomenici. Neposredni učenici svete braće, pišući životopise svojih učitelja, ističu upravo tu svijest. Ona je posve jasna u raspravi sv. Ćirila u Veneciji s trojezičnicima (ŽK XVI, ŽM VI). Ćiril se u raspravi poziva na mjesta u Starom i No-

vom zavjetu u kojima se poziva svaki narod da na svoj način slavi Boga; spominje i stare istočne narode koji su imali liturgiju na svojim jezicima. Tako brani pravo Slavenima da obavljaju bogoslužje na slavenskom jeziku. „Kako vas nije stid”, kaže Ćiril trojezičnicima, „odrediti samo tri jezika i svim drugim narodima i plemenima željeti da budu slijepi i gluhi? Recite mi zar Bog to ne može dati ili je pak zavidan i to ne želi?” (ŽK XVI). Azbučna molitva Konstantina Prezbitera sva je prožeta tom novošću: „A sada leti i slavensko pleme, ... svi se obratiše krštenju... Nov narod hvalu daje trajno Ocu, Sinu i presvetom Duhu.” Pisac ŽK smatra pohod svete braće Moravskoj i njihovo evangelizacijsko djelovanje među Moravljanima posljednjim velikim Božjim zahvatom u povijesti spasenja. U gl. I. ŽM nabraja pisac događaje Starog zavjeta, zatim povijest novozavjetne Crkve prema crkvenim saborima. A onda započinje gl. II: „Nakon svega toga milosrdni Bog, koji želi da se svaki čovjek spasi i spozna istinu, u naše je vrijeme, radi našega naroda, za koji se nikada nitko nije brinuo, na dobro djelo potaknuo blaženog Metodija, našeg učitelja.” Drugi pak pisac, crnorizac Hrabar, kaže: „Čovjekoljubac Bog... koji sve privodi razumu i spasenju, smilovao se narodu slavenskom i posla mu Konstantina Filozofa, koji se zove Ćiril, muža pravедna i istinita.” Pisac je ponosan što je Slavenima sastavio pismena i preveo Sveto pismo Konstantin Ćiril, svet čovjek, a ne kao što su Grcima pismo predali pogani Heleni. — Proglas svetoga Evanđelja, dvanaesteračka pjesma pohvala novom prijevodu Evanđelja, izričito poziva Slavene da slušaju Riječ Božju koja se upravo njima predaje: „Zato, čujte, Slaveni svi: dar je to od Boga dan, dar Božje desne, dar Božji dušama koji ne propada... Slušajte, sav slavenski narode, slušajte Riječ koja od Boga dođe...” Doista je novost djelovanje svete braće. Oni koji su prije njih donosili vjeru i kulturu, donosili su s vjerom tuđu kulturu. Ćiril i Metodije ne donose stranu, tuđu kulturu. Oni stvaraju kulturu ondje gdje su se našli. Prijevod Evanđelja i poslije cijelog Svetog pisma, prijevod potrebnih liturgijskih knjiga, prijevod drugih potrebnih knjiga, dapače i građanskog i crkvenog zakonika, sve je to dano srednjoevropskim Slavenima na vlastitom jeziku.

A moramo reći da političke prilike nisu bile sklone. Samo kratko razdoblje kod Rastislava i Kocelja bili su dobro primljeni i pomagani. Svatopluk nije imao smisla za ono što se imalo događati. Pohlepan za vlast vodio je kratkovidnu politiku. Svatopluk i njegovi velikaši priklanjali su se sve više njemačkoj stranci, a Metodije im se zamjerio time što je od njih tražio vršenje ženidbenih propisa. Njemački su pak biskupi odlučno bili protiv nove crkvene pokrajine neovisne o Nijemcima, a protiv Metodija služili su se i falsifikatima. Za čuvanje vlastite slavenske kulture pa ni za slavensku riječ u crkvi Svatopluk nije imao sluha. Kad je papa Ivan VIII. odobrio ponovno Metodiju liturgijske slavenske knjige i prosudio da je Metodije pravovjerman, Svatopluku je osobno poručio neka sebi dade služiti latinsku misu ako mu je draža od slavenske.

Kad je 885. Metodije umro, neko su vrijeme trajale prepirke između slavenske i njemačke stranke. Iako je narod bio odan Metodijevim učenicima, Svatopluk je crkve predao njemačkom kleru. Učenici su najprije zlostavljani, a onda istjerani iz zemlje, drugi pak prodani kao roblje Židovima. Jedan poslanik bizantskog cara

Bazilija otkupio je neke, i najbolji Metodijevi učenici našli su se u Bugarskoj. Slavonska riječ u bogoslužju raširila se u Bugarskoj, Makedoniji, Srbiji i Rusiji – u Istočnoj Crkvi. U Zapadnoj Crkvi živjela je dva stoljeća usporedno s latinskim bogoslužjem u Češkoj, a sve do II. vatikanskog sabora staroslavenski je jezik živio u jednom dijelu Hrvatske. Narodni jezik – iskra koju su zapalili sv. Ćiril i Metodije u IX. st. – planula je u cijeloj Crkvi u II. vatikanskom saboru i posebno u djelu pape Pavla VI.